

A történeti szemlélet kialakítása az oktatási folyamatban

A történelemről, a történeti szemléletről szólva először csak közhelyek jutnak az ember eszébe: A történelem az élet tanítómestere; példatár a történelem, ami eligazít, ha utat tévesztünk; sőt olyan törvényszerűség – mondtuk még nem is régen –, ami akkor is érvényesül, ha nem is akarjuk; és volt, vagy voltak, akik azt hangsúlyozták, hogy csak egy tudomány van: a történelem, mert minden, ami létezik, annak története van.

Mint minden közhely, a felsoroltak is tartalmaznak igazságokat, viszont az igazságot tartalmazó közhelyeket vagy dogmákat – ezt is a történelem bizonyítja – általában meg szokták támadni, és szívesen megcáfolják őket. Eszerint: a történelem nem lehet tanítómester – különösen köznapi értelemben –, hiszen a dolgok nem ismétlődnek egyformán, azonos körülmények között. Példatár sem lehet eszerint a történelem, hiszen egy-egy konkrét döntés, cselekedet egészen mást eredményezne ma, mint száz, ezer vagy tízezer évvel ezelőtt.

És egy meghatározott világ – társadalom vagy formáció – kialakulásához és ezzel beteljesedéséhez, illetve befejezéséhez sem vezethet törvényszerűen a történelem, hiszen az emberi gondolkodás, kultúra, tudomány fejlődését pontosan nem lehet megjósolni, ezenkívül megint csak a történelem bizonyítja azt, hogy nincs befejezés, formáció vagy társadalmi végállomás, legalábbis addig nincs, míg az emberi nem a földön létezik.

Az igaz, hogy mindennek van története olyan értelemben, hogy a földi lét időben jelentkezik – persze ma már tudjuk, hogy az idő is relatív – és azt is tudjuk, hogy a kialakult tudományokat, ha összefüggés van is közöttük, nem lehet összemosni, sőt figyelembe kell venni szerkezeti önállóságukat és belső kapcsolatukat, egyidejű kölcsönhatásukat, amelynek a történetiségen belül önálló jelentősége van.

Most, hogy a történelem közhelyszerű értelmét és ennek korlátait felvillantottuk, nézzük meg mit értünk mégis történelmi szemléleten és gondolkodáson.

Történelmi gondolkodáson nem pusztán a történelmi tények vagy az ezekről folytatott elmélkedések többé-kevésbé alapos ismeretét értjük, hanem azt is, amely arra képesít és ösztönöz, hogy minden jelenséget összefüggéseiben, keletkezésében és változásában, vagyis történeti fejlődésében, történelmi módon, és ennek megfelelő szemlélet birtokában, röviden: történelmileg vizsgáljunk.

Ez érvényes a tudományos elemzésekre, de érvényes az ezt leképező iskolai stúdiumokra, a tantárgyak oktatására is. Ha más-más módon és dimenzióban, de érvényes a szellemtudományokra, a társadalomtudományokra és a természet-tudományokra is. És annak meg kell nyilvánulnia az iskolai oktatás tartalmában és a tanítás metodikájában is. Ehhez sémát, receptet most nem lehet, nem is akarunk adni, de a tanterve, a tantárgyak kialakításánál – amelyben ma már nagy

szabadságot kaptak a tanárok és a tantestületek – véleményem szerint ezzel a megközelítéssel, gondolkodásmóddal kell eljárni.

A történelmi gondolkodás – persze ez is közhely – egyidős a gondolkodó emberrel. A történelmi érdeklődés ősi voltát bizonyítja a régészet, a nyelvtudomány, a történelmi néprajz. A történelmi érdeklődés hajdankori formái elsősorban a hagyományokban, az ősök tiszteletében, a múlt mítikus varázsában jelentkeztek. Akár „varázstörténelemnek” is nevezhetnénk azt, ami valamilyen formában, javarészt látens alakban szívósan élt – vagy él – tovább.

A későbbiekben már tudatosabban jelentkezik a közösségek, már a tagolt, nagyobb közösségek kollektív hagyománya, szóban vagy tárgyakban alakot öltött emlékezete. Ezen belül kiemelt szerepet kapnak a jelentősebb események: a hadítettek, a hősielesnek érzett harcok, vagy hódítások. A mindennapi élet eseményei egyre inkább a köznapí tudat viszonylag könnyen felejtő perifériájára szorultak.

A történetírás jelentkezése – ha primitív módon is – az írásbeliséggel egyidős. Annak térhódításával együtt viszont rendkívül gyorsan fejlődött. Az emberi és főként az európai művelődés történetében örök értékeket hagyott a görög költőknek és drámaíróknak, a római jogászoknak és az antikvitás keleti, görög és latin elemeket ötvöző gondolkodóinak, történetíróinak történelmi jegyeket viselő bölselete. Külön említendő a mindenre kíváncsi Hérodotosz, a hőbeszédű és csapongó képzeletű Livius, a komor és fenséges Tacitus. Az antik történetírók okokat, összefüggéseket is kerestek, amelyeket többnyire egyéni jellemvonásokban, cselekedetekben találtak meg. Jellemábrázolásuk mintaképül szolgált. A „nagy ember” mítosza a történetírói gyakorlat és érdeklődés homlokterébe került. Formáját tekintve a történetírás szépirodalmi, művészi igényekkel jelentkezett, és a kortársak a művészetek között tartották számon. A művészet elvont síkján lett az élet tanítómestere. Így, elvonatkoztatva a valóság mindennapos konkrétumától, úgy véljük, el is fogadható ez a szerep.

A középkor történetírása az eseményeket regisztráló évkönyvekben, vagy valamilyen összefüggésben – tárgy, évkör, személy szerint – csoportosított elbeszélő forrásokból jelentkezett. A humanizmus a figyelmet a cselekvő emberre fordította, utat nyitott az emberi viszonyok és a történelem újszerű, evilági értelmezésének. A humanisták alapozták, eleinte főként antik irodalmi szövegek elemzésével azt a filológiai módszert, amely később kifejlett formájában a modern történelmi forráskritika egyik alappillérvé vált. A forráskritika terjesztésében jelentős szerepet játszottak a jezsuita és más egyházi történetkutatók is.

A betetőzés – e területen – a múlt századvég német historikusaira, forráskritikai és történelmi segédtudományi kutatóira várt. És hozzátehetjük eredményesen – hiszen forrásvizsgálatukat valóságos hiperkritikává növesztették.

A történettudomány – ha nem is olyan gyorsan, mint a természet- és műszaki tudományok – differenciálódott, egy-egy területre specializálódott. Az adatközlő előkészítő munka, a pozitívizmus gondos részeredményei után, a szintézisek igénye jelentkezett a szellem-történet, a marxizmus és más irányzatok zászlaja alatt.

Mindenesetre – ha különböző megjelenési formában is – a történettudomány, a történelem, a történelmi szemlélet az iskolai művelődés tömegessé válásával beépült a közműveltség, a politikai gondolkodás, az emberi személyiség fontos rétegeibe. Természetesen igaz az, hogy a műveltséget és benne a történelmi ismereteket és szemléletet nem egyedül az iskola közvetíti, hanem a szélesen

érintett irodalom, a bölcsélet, a történetiségben jelentkező társadalom- és természettudományok, a műszaki tudományok, a különböző – egyre gazdagodó – kommunikációs eszközök, a művészetek és a napi élet, az eleven történelem kapcsolata.

Tény, hogy az említettek halmazát tekintve az iskola történelmi szemléletet adó szerepének alapozó, rendszerező és a későbbieket tekintve eligazító és figyelemfelhívó funkciója van. Ez óriási feladatot és felelősséget ró az iskolai oktatás egészére, az oktatás egész folyamatára.

Kérdés, miért olyan fontos ez? Miért vállalkozzon mondjuk az iskola ilyen feladatra? Mi a célja, mi az értelme a történelemnek, a történelmi ismeretnek, a történelmi szemléletnek?

Ezek nem „költői” kérdések. Van olyan nézet – éppen irodalmárok körében is –, hogy ha „nem tanítanánk az iskolában, hogy egy író mikor élt és milyen társadalmi erőt képviselt, hanem azt, hogy mi egy regény vagy egy vers, és hogyan kell elolvasni, akkor 15–20 év alatt változást lehetne elérni a lakosság esztétikai kultúrájában.”

Bizonyára van igazság abban, ami az esztétikum védelmében kihallatszik ebből az idézetből, de az nem biztos, hogy ezt csak a történetiség rovására lehet megoldani. Igaz, hogy a kultúra és a művészet önálló vizsgálata nélkül nem válhatna érthetővé mozgásuk öntörvényű, esztétikai értékű változása, fejlődésük belső oksági kapcsolatrendszere. De csakis a történelmi folyamat egészében derülhet fény arra szerepre, amit a kultúra és a művészet a társadalmi életben kelt.

Végképp furcsálható egy tudománytörténész megjegyzése – pont tantárgyi értekezleten hangzott el, igaz a hetvenes évek végén –, mely szerint: az a cél, hogy minél kevesebbet törődjünk a történelemmel, hiszen ami volt, az elmúlt, legjobb ha a fiatalság is felejt, és a múlt helyett a jövővel foglalkozik...

E kijelentéssel kapcsolatban érdemes idézni Golo Mann (Thomas Mann fia)

gondolatait. 1972-ben, a történelemtanárok szövetségének nyugat-németországi vándorgyűlésen ő a következő címmel tartott előadást: „Éljünk történelem nélkül?” Komor színekkel festette le a történelem nélküli ember sívár képét, azokat a veszteségeket, amelyek az emberi társadalmat és az emberi személyiséget érik, ha elveszti a történelem iránti érdeklődését, s így elveszíti saját történetét is. Figyelmeztette a történelemtanárokat – de ez minden pedagógusnak szólt –, hogy a történelmet elveszítő ember, emberségének nagy részét is elveszíti, hiszen az emberi fejlődés legfontosabb tanulságaitól fosztja meg magát. (Történelemtanítás – személyiségfejlesztés. Bp. 1979. Mátrai László. A kultúra történetisége 185–186. old.)

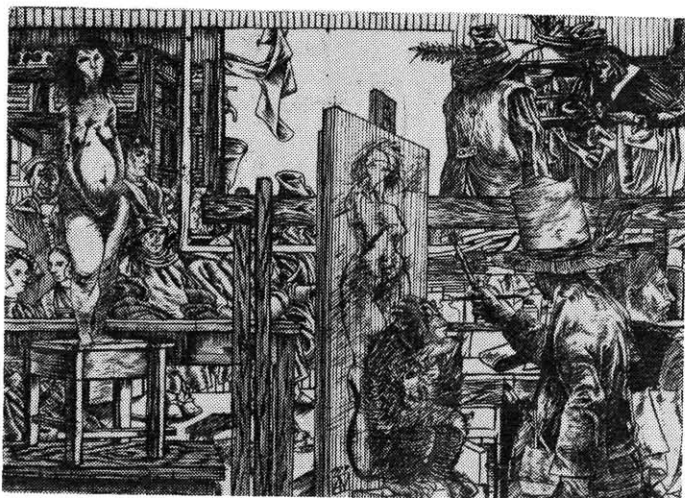
A történetiség, történelmi szemlélet, látásmód körüli zavarok gyakran összefüggnek az időfogalom zavarával. A pszichopatológiában használt fogalom, pontosabban kórforma a Korzakov-szindróma, amely esetében időbeli dezorientáció jön létre, a beteg „emlékképei detemporalizálódnak, nem tudja mi volt régen, mi lesz a jövőben, megszűnnek számára az időkategóriák...” A történetiség elvesztése kis tűzással akár társadalmi Korzakov-szindrómához is vezethet.

A múlt elvesztésének drámai következményeit Mátrai László filozófus, tudománytörténész, aki a Budapesti Egyetemi Könyvtárát évtizedekig vezette, a következő mondatokkal ecsetelte: „Ha az emberiség fejlődése nem más, mint az emberi lényeg folytonos megvalósulása az időben, akkor az ember, az egyén fejlődése sem lehet más, normális esetben, mint az adott történelmi pillanatban lehetséges maximumot megvalósítani ebből, a saját fizikai, pszichés és kulturális képességek szerint. Ha ebből a folyamatból kirekesztenénk a történetiséget, vagy elhanyagolnánk a nevelési folyamatban betöltendő szerepét, akkor nem csupán a történelmet mint tantárgyat szorítanánk háttérbe, hanem megszakítanánk az egyén és az emberiség közötti tudatos kapcsolatot, a kapcsolat tudatosságát, ami már igen súlyos pszichés kérdés, melyben a múlt kérdése vitathatatlanul a jövő kérdésévé válik. Ezért pszichológiai szükségyszerűséggel merül fel a „múlt nélküli ember” képc mögött a jövővesztés, a perspektívtlenség veszélye...”

A klasszika-filológus Marót Károly egy 1938-ban írt munkájában arról szólt, hogy a históriát úgy kell néznünk, mint a jelen szerint jogosított – a jelen látását és láttatását célzó – múltismerő törekvést. (*Marót Károly: A történelem értelme és értéke.* Bp. 1938. 20. old.)

Négy évtized múlva Berend T. Iván akadémikus történész is úgy fogalmazott, hogy a történelem célja a történelem folyamatának jobb megismerése révén a jelen teljesebb megismerése, megértése s ezzel a cselekvés szolgálatára. (*Berend T. Iván: Napjaink a történelemben.* Bp. 1980.)

A történelem és a jelen ilyenén való összekapcsolása felvetheti a történelem hasznosságának a kérdését. Ez persze komoly veszélyeket rejt magában. Rosszszívű aktualizálás, a historizálás veszélyét jelzi, ha éppen hasznosnak ítélt célok szolgálatába akarjuk állítani a történelmet. A történelmi kutatás-oktatás igazi hasznossága jelenik meg viszont a múlt reális megismerésében. Politikai-kulturális érettség nevelője lesz így a történelem. A cselekvő embernek adhat jó irányt. Egy ország politikai kultúráját, a nemzedékek által felhalmozott történelmi tapasztalatokat fejezheti ki, amit az oktatás, a tájékoztatás közvetít. A történelem nélkül nem lehet megérteni a jelent. Ez jelenti alapvetően a történelem hasznosságát.

A történelmi folyamatot kell megérteni, ami a jelenhez vezetett. Ilyen értelemben a történész a saját korához szól. Aki beéri a jelennel és nem kíváncsi a hozzá vezető történelmi útra, sohasem fogja igazán megérteni a jelent.

A történelmi ismeret, a reális történetszemlélet tehát történelmi távlatokba emeli a jelent és perspektívát adhat a jövőnek. Nem jóslat ez, és nem is emberi akarattól független, egy megadott irányba haladó és előre meghatározott célba érő törvényszerűség.

A történelem ismerete – ha a valóságot adja – emberi és nemzeti összetartozásra tanít, szolidaritásra, toleranciára és megértésre. A nemzeti érzést és a hazaszeretetet a történelem igaz tartalommal töltheti meg, egyúttal a másság elfogadását, más népek és nemzetek történelmi létét és szerepét is a történelem taníthatja meg. Erkölcsi tartást és hitet nyújt a történelem. Ehhez tudni kell, hogy a történelem – a megélt múlt – nem változik, legfeljebb az erről alkotott vélemény és ismeret. Ez azonban nem rengeti meg a történelem hitelét, hiszen a természettudományban is jelentkeztek olyan ismeretek, amelyek alapvetőnek vélt ismeretek újraértékeléséhez vezettek: említhetnénk itt példaként az euklideszi geometriát vagy a newtoni fizikát.

Az újraértékelés alapja azonban a hiteles tudás, a korrektség, az igazságszeretet, a tényekhez való ragaszkodás lehet.

A történelemnek olyan hasznát is említhetjük, amit nem nagyon hangoztatnak mostanában, de amit például a könyvtárosoknak is jó tudni: a történelem szórakoztat is.

Marc Bloch francia történész *A történelem védelmében*, avagy a történész mestersége c. munkájában a következőt írta 1952-ben; „a történelem, még ha minden egyébre alkalmatlan volna is, még mindig érvként hozhatná fel maga mellett azt, hogy szórakoztat... Óvakodjunk tudományunkat ettől a költőiségtől megfosztani.”

Tehát tilos a dohos téma, az olvashatatlan szakkönyv és az unalmas tanári

előadás. A könyvtáros és a szaktanár – ennek elkerülésében – itt is egymásra utalt. Persze a kutató, a történész felelőssége is alapvető.

A történelem jelentősége totalitásában nyilvánul meg igazán. Hozzá tartozik a teljes múlt, a társadalom egésze, minden funkciója a gazdaságtól a politikán át a művelődésig, minden apró részletig, és a régmúlttól a jelenig. A természettudomány és a technikai fejlődés is a történelem része, mint ahogyan ezeknek is van története, amelyek nélkül igazán mélyen ezek sem érthetők.

Éppen a történelmi szemlélet, a történetiség adhat világos képet arról, hogy a fejlődés nem mechanikus, nem lehet párhuzamokat erőltetni a technika, a civilizáció vagy az eszmék története között. Egy másik francia történésznél Fernand Braudelnél olvashatjuk egy 1979-ben írt munkájában: (Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus a XV.–XVIII. században. Bp. 1979., 1985.) „egy képzeletbeli időutazás esetén órákig elbeszélgethetünk mondjuk Voltaire-rel anélkül, hogy nagyobb meglepetésben lenne részünk, hiszen korunk eszmeileg a 18. század rokona. Iszonyatos távolságokra döbbernénk rá azonban, ha néhány napig vendégeskednénk a házában. Gondoljunk a világításra, fűtésre, öltözködésre, közlekedésre vagy a lakáskomfortra.”

Az ilyen diszkrepancia azonban nem kell, hogy szkepticizmushoz vagy relativizmushoz vezessen, sőt éppen a totális történelemben való hitet erősítheti ez is.

Végezetül, a történelem védelmében elmondott előadásomat engedjék meg, hogy *Kosáry Domokos* „A történelem veszedelmei” című tanulmányából vett idézettel fejezzem be:

„A történelmi kultúra az a közös alap, amelyre ráépülhet a tudományok humán, illetve más természeti-műszaki ága egyaránt. Ez segítheti elő egy-egy közösség identitástudatának, önismeretének, belső kohéziójának, önkéntes morális fegyelmének zavartalan működését és célkitűzéseinek olyan legitimitációját, amely objektív feltételekre és nem vágyálmokra és ambíciókra épül. A történelmi kultúra elősegítése minden társadalomnak érdeke, de különösen azoknak a kisebb nemzeteknek, amelyek jelentőségét nem annyira anyagi súlyuk, létszámuk, földrajzi kiterjedésük, mint inkább belső, minőségi tényezők kimunkálása tudja biztosítani.”

Kardos József

(Elhangzott az MKE 1994. évi körmandi vándorgyűlésén.)

Nagy múltú könyvtár a Török Pál utcában

Nincsen abban semmi rendkívüli, ha egy iskolai könyvtár egyidős magával az oktatási intézménnyel; nem meglepő dolog ez a 20. században, korunkban. De hajdan az iskola- és a könyvtáralapítás időpontja nem feltétlenül esett egybe. Még a könyvnyomtatás feltalálását követő századokban is kevés könyv kellett magát az iskolai tékában. Más országokban is, nemcsak idehaza. Az iskolai könyvtárak jobbára később fejlődtek ki, mint ahogyan az oktatásügy mecénásai megalapítottak egy-egy iskolát.

Szegény országnak szegényesek voltak az iskolái is. Sokáig. Nálunk csak a 18. század vége felé változtak meg alapvetően a viszonyok – ez idő tájt *Berzsenyi Dániel* verssora szerint „*áldás virágzott a Duna partjain*” –, amikor is az iskolafenntartók a nagyobb s fontosabb városi középiskolákban már gondot fordíthattak a „járulékos beruházásokra”, egyebek közt az intézményi könyvtár létrehozására, fejlesztésére.

Ez a folyamat, a prosperitás jele figyelhető meg a budapesti *Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola* elődje, a *Budai Rajzoló Oskola (Scola Graphidis Budapestensis)* esetében is. Az iskolát *Mária Terézia* nevezetes *Ratio Educationis*a nyomán a budai kancellária 1778-ban hozta létre. Budán az elődök – *Comenius* szelleme szállt le rájuk – tisztában voltak az iskolai könyvtár előkelő szerepével a műveltség megszerzésében, megalapozásában, de nemcsak ők, hanem az iskolát fenntartó és működtető utódok is mindig szívfügyüknek tartották e rangos szakiskola tárgyi feltételeiről való gondoskodást. E tekintetben egyenes vonalú a fejlődés 1778-tól napjainkig, miként a tartalmi és a pedagógiai munka színvonalában is.

Régi dokumentumok tanúsítják, amiről ottjártamkor magam is kedvező benyomásokat szereztem, hogy a könyvtár szervesen illeszkedik be az iskola történetébe és mai sokoldalú tevékenységébe. Iskola és könyvtár itt egy test, egy lélek, ezért a könyvtárról szólni nem lehet az iskola múltjának ismerete nélkül.

Visszapillantó tükörben

Szemben a Mátyás-templommal, a Szentháromság téren – egy azóta rég lebontott házban – működött az első budai *rajzoló oskola*, itt folyt az iparostanoncok, a segédek és a tanítójelöltek rajzoktatása. Ismerjük az iskola első rajztanárának nevét: *Walter Ignác*nak hívták, akinek a kinevező okmányban előírták, hogy „növédekeit időnként műhelyükben fölkeresse, ott munkáikat bírálólag tárgyávé tegye, és mindennemű hasznos utasításokat adjon nekik”.

Nemcsak a korszak pedagógusai és oktatáspolitikusai ismerték föl, hogy a szakképzésben alapvetően fontos tantárgy a rajz, hanem ekkor jórészt így gondolkodtak már a városi iparosmesterek is, és szép számmal küldték ifjú alkalmazottaikat az iskolába... (Egy jeles korabeli pedagógus szerint – *Sárvári Pál*ról van szó, aki Debrecenben *Arany Jánost* is tanította – a kőművesek, ácsok, asztalosok, díszítők „a rajzolás mesterségének tudása nélkül kevésre mehetnek; gondolataikat is kimagyarázhatják egy-két húzással, mint egész órákig tartó beszéddel.”

Lyka Károly száz évvel később ezt így fogalmazta meg: „Az iparost a szakmájában alig segíti valami olyan hatásosan, mint a helyesen tanult rajz. Ez az ő második nyelve”.

Jellemző az iparrajz iránti érdeklődés szélesedésére, hogy az alapítás után tíz évvel már a Duna túloldalán, Pesten is megnyílt egy hasonló intézet, a *Pesti Rajzoló Oskola*.

Egy évszázadon keresztül jól megfért egymás mellett a két rajziskola. Összevonásukra 1886-ban került sor; az új iskola *Székesfővárosi Községi Iparrajziskola* néven szerepel a továbbiakban, egészen 1946-ig. Ahogy izmosodott az iskola, úgy nőtte ki az épületeit. Az új feladatoknak mindenben megfelelő iskolaépület *Ka-*

user József tervei alapján (1893) készült el az Oroszlán (ma Török Pál) utcában. Itt működik a művészeti iskola jelenleg is.

Már a 19. században több csoportban folyt a tanítás. Hétköznapokon zömmel a tanítóképzők, gimnazisták, térképrajzolók, egyetemisták végeztek rendszeres rajztanulmányokat, a vasárnapi iskolába pedig mesterlegények, inasok, kisebb számban a rajzolás iránt érdeklődő felnőttek jártak, akik hétköznapi elfoglaltságuk miatt csak vásár- és ünnepnapokon képezhették magukat.

Nyolcezer kötetnyi mintarajz

Két szintje volt a tanításnak. A kezdők táblai előrajz szerint dolgoztak, a haladóknál *minatalapok* és *gipszformák* után történt a rajzolás, barna vagy vörös krétával, alapozott papíron. Aprólékos gonddal, vonalról vonalra haladva másolták le a tanulók a mintalap ábráit. A rajztanulás módszerével azért traktálom meg az olvasót, mert az iskola könyvtára először ezen a ponton kapcsolódott be az oktatásba: *Kezdetől fogva gyűjtötte és megőrizte* (mind a mai napig) a mintalapokat, melyek többnyire az Osztrák-Magyar Monarchia országaiból, továbbá Franciaországból, illetve kisebb számban más európai országokból származtak.

Hatalmas művelődéstörténelmi érték az iskola könyvtárában ma is megtalálható *nyolcezer kötetnyi mintalap és ornamentikagyűjtemény*. „Ehhez fogható gyűjtemény sehol másutt nincs az országban – tájékoztat *Kéri Adám* igazgató –, a magyarországi szakképzés történetének tanulmányozása enélkül lehetetlen. Napjainkban a kézművesipar reneszánszát éli mind Magyarországon, mind külföldön – kiegészülve a legújabb technika által nyújtott lehetőségekkel, egy ilyen nagy múltú iskola szellemének kisugárzása a főváros és a vidék művészeti életére felbecsülhetetlen kincs, mert ezek a dokumentumok a néhány éve megkezdett országos felújítási munkák autentikus forrásai is.”

Nem feladatunk az iskola fokozatosan gazdagodó, korszerűsödő képzési profiljának bemutatása; a továbbiakban csupán két fontos mozzanatot ragadunk ki a sokszínű múltból.

Már a 19. században bevonult az oktatott tárgyak közé a szabadkézi rajz. Tanításának magas színvonaláról sokat elárul, hogy több híres magyar festő itt vettette meg rajztudásának alapjait, egyebek közt *idősb Markó Károly*, *Nagy Balogh János*, *Derkovits Gyula*, *Schaár Erzsébet*, *Kerényi Jenő*. A tantestület névsorában nem kisebb nevekkal találkozhatunk, mint *Lyka Károly*, *Uitz Béla*, *Fülep Lajos*, *Kozma Lajos*, *Kacsóh Pongrác*.

Az 1930-as években az eddigi stúdiók kiegészülnek az élő modell utáni rajzolással, továbbá megkezdődik a népművészet, néprajz tárgyak tanítása, ennek nyomán az ornamentikaoktatásban a népi díszítőművészet elemeinek felhasználása. Ekkor kerülnek a könyvtár gyűjteményébe azok a ma is nélkülözhetetlen munkák, mint *Malonyai Dezső: A magyar nép művészete; A magyarság tárgyi és szellemi néprajza* vagy *Huszka József: A magyar turáni ornamentika története*, hogy csak a legjelentősebbekre hivatkozzunk.

Három jelentős dátum megemlékezésével varrjuk el a történelmi szálát: 1946-tól az iskola *Szépművészeti Líceum* má szerveződik át; az oktatás célja ekkor már nem csupán a gyakorló kézműiparosok továbbképzése, hanem új, művészi igényű ipa-

rosnemzedék nevelése, amihez nélkülözhetetlen a rendszeres közismereti oktatás. 1967-ben a líceum átalakul *Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolává*, 1973-ban pedig a *Magyar Képzőművészeti Főiskola* gyakorlóiskolája lesz.

Negyvenezer kötetes állomány

Kezdetről fogva hűségesen szolgálja itt az oktatást a könyvtári állomány. A mintalapokról már esett szó, a *könyvatos albumokról* azonban még nem. Pedig ezekből is tekintélyes mennyiséget őriznek a Török Pál utcai épületben, miként a századforduló időszaka óta szisztematikusan gyűjtött *hazai és külföldi folyóiratokból* is; már a múlt század végén megindult ezek epizkópos vetítéssel történő hasznosítása.

Vadász Józsefné könyvtárostól tudom, hogy az állománynövelés nemcsak vásárlással történik, hanem a gyarapodásban számottevő szerepe volt és van az ajándékozásnak is. Az adományozók között ott találjuk az intézet egykori és mai pedagógusait, növendékeit, az iskolával rokonszenvező jeles képzőművészeket. Szép gyűjteményt kaptak a Fotóművészek Szövetségétől is nemrégiben. A legemlékezetesebb ajándékozás a *Zichy család* nevéhez fűződik. *Zichy Mihály* halálakor (1906-ban) számos igen értékes művészeti kiadvány került az iskola birtokába, például az orosz cári kincstár gyűjteményének teljes, kézzel rajzolt katalógusa, fatáblás kötésben, amelyet maga az uralkodó ajándékozott a művésznek. Nagy értéket képvisel – ugyancsak a *Zichy* hagyatékából való – az az 1880-ban kiadott francia kosztümtörténet, amely Európa-szerte jelenleg is alapvető a szakmában, és csupán ez az egy példány található belőle Magyarországon.

A nemcsak középiskolai szinten hatalmas, negyvenezeres állomány kétharmada úgynevezett *művészeti anyag*. Ez szolgál az iskolában folyó művészettörténeti és művészetelméleti oktatás és a tizenhárom szakosztály (alkalmazott grafika, bőrműves, bútorműves, díszítő-festő, díszítő-szobrász, fotó, játékkészítő, kerámia, könyvműves, ötvös, számítógépes-grafika, videó, textil és üveg) segítésére, a szaktörténeti és gyakorlati munka, a tervezés alapjául. Ez a több mint húszezer kötet az archív (tehát az iskola alapítása óta 1945-ig a könyvtárba került) könyveket, a kézzel rajzolt anatómiakönyvet, a heraldikagyűjteményt, a feltűnően gazdag játéktörténetet, a teljes magyar nyelvű művészeti könyvkiadást, valamint a Magyarországon vásárlás vagy rendelés útján beszerezhető, külföldi kiadású művészeti albumokat, monográfiákat, művelődés- és stílustörténeti összefoglaló munkákat foglalja magába.

Ebben az iskolában is rengeteg könyvre van szükség a közismereti tantárgyak hatékony tanításához. Ennek a feladatnak a megoldását segíti elő a tízezer kötetnyi – természetesen nem csupán a kötelező irodalomra korlátozott – szépirodalmi állomány, amelyet a hatezer kötetes szak- és ismeretterjesztő gyűjtemény egészít ki. Ez tartalmazza a vallás, a filozófia, a pedagógia, a pszichológia, a politika, a történelem, az irodalom, a nyelvészet, valamint a természettudományok válogatott magyar nyelvű irodalmát.

Pécsi Péterné közismereti igazgatóhelyettes matematika-fizika szakos. A szakpárjaihoz tartozó tudományos és ismeretterjesztő irodalmat mindig megtalálja a könyvtárban, nemegyszer a szabadpolcos részlegben is, amelynek állománya jó-

val meghaladja a másfélezret. Általános és szaklexikonok, egy- és többnyelvű szótárak, térképek sorakoznak a nyitott polcokon, valamint hatvan magyar és külföldi művészeti, iparművészeti, irodalmi, társadalom- és természettudományos folyóirat, várja-fogadja, illetve 150 féle archív bekötött folyóirat az érdeklődő tanulóifjúságot és tanáraikat. (A nagy hírű *Studio International* című lap például 1893-tól 1982-ig járt könyvtárunkba.)

Jelenleg a vásárlásra fordítható összegből tizenhat külföldi folyóirat előfizetésére futja. És Kéri Ádám szerint a naprakész szellemi tájékozottságot szolgáló könyvekre. Éppen látogatásomkor érkezett meg egy kartonnyi küldemény, mai irodalmi és ismeretterjesztő művekkel. A csomag tetején lévő öt könyvbe magam is belelapoztam: *Vihar Judit* japán irodalomtörténetébe, illetve *Conrad Lorenz*, *Koppány Zsolt*, *Carl Gustav Jung* és *Isaac B. Singer* egy-egy új kötetébe.

Beszerezésre 1994-ben kereken félmillió forint áll rendelkezésükre; szeptember végéig 440 ezer forintot költöttek el ebből. Ennek a summának a fele különféle folyóiratok prenumerációjára ment el, viszont ily módon a jövő év végéig megoldottnak tekinthető a legszükségesebb hazai és külföldi folyóiratok előfizetése. „Ahhoz, hogy friss információkkal rendelkezünk a nemzetközi művészeti törekvésekről, szellemi irányzatokról, hogy hozzájuthassunk a legmodernebb európai szakirodalomhoz – jegyezte meg Kéri Ádám –, ez a pénz végül is kevés”. Vásárlással és ajándékozással révén évente átlagosan kilencszáz kötettel gyarapodik a könyvtár állománya.

Anatómiakönyv 1769-ből

Egy 216 éves oktatási intézményben, ahol a könyvtár az alapítás óta szerves tartozéka az iskolának, természetesen muzeális értékű könyvek is találhatóak a polcokon. Hogy milyen könyv sorolható be a *muzeális érték* fogalomkörébe, azt egy most is érvényes 1967-es MM-rendelet szabályozza. A Magyarországon készült kiadványok közül az 1801 előtt készült könyvek tartoznak ide. Külföldön előállított könyveknél az 1600. esztendő a határ.

A Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola könyvtárában tizenhat muzeális értékű könyvet tartanak nyilván; legrégebbi kiadványuk 1769-ből való, egy anatómiakönyv. Az iskola hajdani diákjai gyakorta forgatták, tanulmányozták ezt a képekkel gazdagon illusztrált albumot az idők során, erre vallanak a margóra írt szakmai glosszák és a lapok közé illesztett utólagos betoldások, kiegészítések. Noha minden korban vigyáztak a könyvtárosok az iskola legrégebbi könyvének épségére, sok-sok év után mégis annyira elhasználódott ez az emberi testet bemutató album, hogy napjainkban halaszthatatlanná vált a restaurálása. A gyógyító munkát az iskola könyvműves szakosztályának diákjai végezték el – példás kivitelben – mestereik irányításával.

Hol s hogyan őrzik a muzeális értékű könyveket? – tettem föl a kérdést vendéglátóimnak. Azt a választ kaptam tőlük, hogy a régi könyvek nincsenek elkülönítve, a könyvtárban tartják őket katalogizált helyükön, együtt a később szerzett állománnyal. A kis létszámú muzeális gyűjtemény állagmegóvása tehát egyelőre itt sincs megoldva – miként más középiskolákban sem –, sem a hő-, sem a légszabályozás, de még a restaurálás sem. Ez utóbbi azért meglepő, mert Ma-

gyarországon egyes-egyedül ebben a szakközépiskolában képeznek könyvrestaurátorokat (esti tagozaton). „Nincs idő a restaurálási munkák elvégzésére, mert oktatni is kell, továbbá hiányzik hozzá a pénz is” – ez a nem éppen meggyőző magyarázat hangzott el az érintett vezetőkkel folytatott beszélgetés során.

Az 1945 előtti időszakból származó könyvtári dokumentumok számát 8204-ben állapítja meg a legutóbbi felmérésük. A tizenhat muzeális értékű köteten kívül 75 könyv kiadása datálható az 1801–1870 közötti évtizedekből. Az 1871 és 1945 közé eső szakaszt ily módon 8113 könyvtári dokumentum képviseli. A többi könyv új keletű kiadvány.

Minden tanuló könyvtárlátogató

Örömmel tudósítok róla, hogy a művészeti szakközépiskola mostani növendékei szenvedélyes olvasók. Az iskolának 318 tanulója van, közülük 296-an könyvtári tagok is. A könyvtár egységes, tehát nem válik szét ifjúsági és tanári részlegre. Vadász Józsefné mondja: „Az iskolai munkamegosztásban a könyvtár szerepe nem korlátozódik a pult mögötti kiszolgálásra. A könyvtárosok feladata a tanulókat a könyvtár- és katalógushasználatra, bibliográfia készítésre, általában irodalomkeresésre megtanítani. Ez a tevékenység is segít a növendékeknek eljutni ahhoz a felismeréshez, hogy a művészi alkotás nem pusztán ötletek hirtelen fellángolása, hanem kitartó, aprólékos munka, nem önmagában létező, hanem elmélet és gyakorlat összefonódásán alapuló folyamatok eredménye.” Vadász Józsefnének két segítőtársa is van ebben a nemes munkában: *Rakovszky István* és *Serfné Granát Ágnes* könyvtárosok.

Évek óta a néprajzhoz, a népművészethez és a művészettörténethez kapcsolódó könyvtárhasználati órákon készítik fel az első-második osztályosokat a könyvtári kutakodás technikai tudnivalóira. A második osztályban már önállóan kell egy-egy megszabott témához bibliográfiát készíteniük a tanulóknak. A mai gyerekek roppant gyorsan elsajátítják a könyvtári tájékozódáshoz szükséges ismereteket. Eközben a jegyzetelés fortélyaiba is beavatják őket a pedagógusok.

Van egy imponáló adatom a könyvtár forgalmáról. A diákság a múlt évben 47 ezer kötetet kölcsönzött a könyvtárból. Szakirodalmat, szépirodalmat vegyesen. Ez a hatalmas szám alátámasztja a könyvtárosok megfigyelését, mely szerint az utóbbi öt-hat év során nagymértékben megnőtt a művészeti iskolások olvasási kedve, a könyv ismét a diáklétforma szerves részévé vált.

Az intézet igazgatója szerint azért is magas a könyvtár forgalma, mert néhány tárgyból, ilyen például a népművészet és a művészettörténet, nincsenek tankönyvek, és a tanulók az órákra, kiváltképpen a nagydolgozatokra csak önálló könyvtári munkával tudnak fölkészülni.

A Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola könyvtára nem nyilvános gyűjtemény. Olvasója lehet az iskola valamennyi tanulója, tanára s egyéb dolgozója. Ugyanakkor lehetőségeikhez mértén külső kutatók számára is rendelkezésre állnak helyben olvasás, témakeresés és másolás terén. 1987 őszén például az akkor alakuló nyíregyházi művészeti szakközépiskola felkérésére készítettek – a könyvtár állománya alapján – magyar nyelvű művekről művészeti szakbibliográfiát. Gyűjteményük egyedi jellege miatt mind gyakrabban térnek be ide külső

látogatók, de a külső könyvtárhasználók táborát nem kívánja bővíteni az iskola, ehhez nem rendelkeznek megfelelő erőforrásokkal.

A könyvek visszakeresését szerző-cím, sorozatok szerinti és tárgyszavas katalógus teszi lehetővé. Ez utóbbi azonban ma már cédula-katalógus formájában egyre kevésbé tud megfelelni az olvasói és a kutatói igényeknek. A megoldással kapcsolatban a következőképpen érvelnek az iskolában: „A hatalmas mennyiségű adat tárolására már nem alkalmas a birtokunkban lévő IBM PC 286-os számítógép és a monochrom monitor. A bevitt adatok keresése lassú, és ez megnehezíti a gyors tájékoztatást. Gyors bibliográfiák készítésére sem alkalmas. Ma már IBM PC 486-os gépre és színes monitorra lenne szükség, és a régi gépet az iskolában kiépítendő hálózathoz használnánk fel. Ha ez létrejöhetne, nemcsak zárt könyvtárként, hanem viszonylag magas szintű művészeti szakkönyvtárként is működhetnénk, megkönnyítve ezzel a képző- és iparművészeti tevékenységet és kézműves vállalkozói tevékenységet folytatók munkáját; mindazokét, akik hitelen, eredeti forrásokra támaszkodva kívánják az országban folyó, egyre inkább élénkülő restaurálási és építési munkákat elvégezni.”

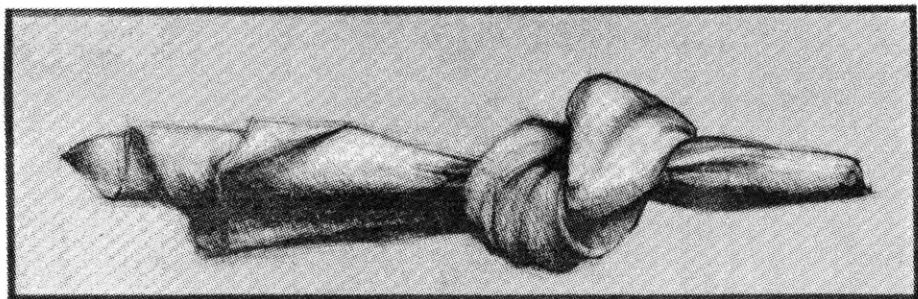
A művészeti szakközépiskolások érdeklődése differenciáltabb a hasonló korú tanulóknál, legalábbis a társművészetek iránt. Erre vall a könyvtár keretén belül kialakított hanglemeztár – mintegy négyszáz, főleg klasszikus zenei lemezzel – és CD-gyűjtemény átütő sikere a tanulók körében. A lemezekre épp úgy vigyáznak a fiatalok, mint a könyvekre. A rongálás mostanában nem jellemző jelenség. (Nem hallgatták el vendéglátóim, hogy korábban gyakori volt a könyvcsonkítás errefelé, egy-egy kép kiemelése a könyvből; ilyenfajta vandalizmus azonban nem fordult elő az utóbbi három-négy évben.)

Zöld sarok az olvasóban

Személyesen is meggyőződhettem a könyvtár népszerűségéről; nagy kedvvel sürgölődtek a gyerekek a polcok körül. A betérő tanárok azonnal szóba elegyedtek a srácokkal, kisebb csoportokban szinte családias társalgás folyt diákok és tanárok között. Természetesen könyvekről. *Pécsi Péterné* megjegyezte: „Szívesen és gyakran visszajárnak hozzánk régebbi – főiskolás – tanítványaink. Főleg a könyvtár a gyülekezőhelyük, ahol egyrészt megtalálják, megkaphatják a másutt föl nem lelhető szakkönyvet, másrészt elcseveghetnek egykori tanáraikkal is, olyan oldott körülmények között, mintha csak egy klubban volnának. Szívből örülünk annak, hogy az iskolának és a könyvtárnak egyaránt nagy a megtartó ereje.”

Két éve célul tűzte ki a nevelőtestület, hogy a könyvtár legyen kulturális centrum. Az iskola „legdemokratikusabb” és legmeghittebb része, szervezett összejövetelek és szervezetlen találkozások helye, ahol szakkörök, önképzőkörök működhetnek, előadások hangozhatnak el, ahol tanárok és tanulók felszabadultan beszélgethetnek, vitatkozhatnak a tanórák kötöttségei nélkül, továbbá olyan hely, amely alkalmas a tartalmas kikapcsolódásra is.

Ez a cél elérhető közelségbe került, sőt: valósággá vált. Jelentősen hozzájárul a könyvtár otthonos hangulatának megteremtéséhez a „zöld sarok” is. Ennek létrehozója az iskolában serénykedő *környezetvédő társaság*, amely voltaképpen

szakkörként működik. A gyerekek *Nut* egyiptomi istennőtől vették kölcsön társaságuk nevét: a *Nut-kör* elnevezést használják legszívesebben. Papírgyűjtésből s más pénzszerzési akciókból befolyt jövedelmükből rendezték be a zöld sarkot a könyvtár olvasójában, egy-két kisebb bútordarabon kívül sok-sok zöldellő növényvel. Olvasgatni, szellemi javokról társalogni egyaránt lehet a zöld sarokban. Igazán remek fiatal emberek a környezetvédő művészpallánták, mecénási hajlammal megáldva: ugyanis rendszeresen vásárolnak (elsősorban környezetvédelmi) szakkönyveket az alma mater könyvtárának.

*

Egy könyvtári riportot 1994-ben nem lehet úgy befejezni, hogy kendőzetlenül ne essék szó a pénzről, amiből a Képző- és Iparművészei Szakközépiskolában is egyfolytában kevés van. Az igényekhez képest igazán nem nagy összeg a félmillióس beszerzési keret, jóllehet más budapesti és vidéki középiskolában ennek az összegnek a negyedével is nagyon megelégednének a pedagógusok, de szólni kell róla, mert az elhelyezési gondokat, a szűkösseget is csak pénzzel lehetne megoldani, ha volna.

Az intézet vezetősége minden kínálkozó alkalmat megragad a pénzszerzésre. Miként más oktatási intézmények, hasonlóképpen ők is az alapítványi pályázatokból csordogáló forintokban reménykednek. Hátha egyszer előttük is megnyílik valamelyik kulturális alapítvány zsilipje, és a pályázaton nyert pénzből modernizálhatják könyvtárukat, amire bizony nagy szükség volna már. Legutóbbi pályázati beadványukban ilyenképpen folyamodtak támogatásért: „Az intézmény vezetősége, ismervé a könyvtár jelentőségét és ellehetlenült helyzetét, a tanteremhiány ellenére újabb helyiséget bocsátott rendelkezésre, ám berendezését anyagi nehézségek miatt csak részben tudja vállalni. A folyóirattárolást sikerült saját erőből megoldani, de bizonyos állományrészek méltó és biztonságos tárolására már nem futotta. Pormentes, zárható, mozgatható polcrendszerre lenne szükség! Ennek beszerzése még emelt költségvetés mellett is nehézséget okozna, és az idei, csökkentett költségvetés végképp nem teszi lehetővé. A probléma megoldása már nem várhat, hiszen pótolhatatlan kulturális érték menne tönkre, ahelyett, hogy közkinccsé válhatna.”

P. Kovács Imre